

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ ПРАЦЕВЛАШТУВАННЯ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В КОНТЕКСТІ СТІЙКОГО ІНКЛЮЗИВНОГО ЗРОСТАННЯ

SOCIO-ECONOMIC ASPECTS OF EMPLOYMENT OF PERSONS WITH RESTRICTED OPPORTUNITIES IN THE CONTEXT OF SUSTAINABLE INCLUSIVE GROWTH

У статті досліджено особливості трудового потенціалу України, розглянуто проблеми працевлаштування осіб з обмеженими можливостями в контексті їх включення в соціально-економічні процеси, спрямовані на підтримання балансу соціальних та особистих інтересів, громадських і особистих цінностей. Запропоновано напрями вирішення проблеми працевлаштування осіб з обмеженими можливостями в контексті стійкого інклюзивного зростання економіки і рівномірного підвищення добробуту всіх верств населення.

Ключові слова: особи з обмеженими можливостями, трудовий потенціал, працевлаштування, інновації, інклюзія, інклюзивні інновації, соціальна політика, державна підтримка.

В статье исследованы особенности трудового потенциала Украины, рассмотрены проблемы трудоустройства лиц с ограниченными возможностями в контексте их включения в социально-экономические процессы, направленные на поддержание баланса социальных и личных интересов, общественных и личных ценностей. Пред-

ложены направления решения проблемы трудоустройства лиц с ограниченными возможностями в контексте устойчивого инклюзивного роста экономики и равномерного повышения благосостояния всех слоев населения.

Ключевые слова: лица с ограниченными возможностями, трудовой потенциал, трудоустройство, инновации, инклюзия, инклюзивные инновации, социальная политика, государственная поддержка.

The article analyzes the peculiarities of the labor potential of Ukraine, examines the problems of employment of people with disabilities in the context of their inclusion in socio-economic processes, aimed at maintaining a balance between social and personal interests, social and personal values. The directions of solving the problem of employment of people with disabilities in the context of sustainable inclusive growth of the economy and a uniform increase in the welfare of all versts of the population are proposed.

Key words: persons with disabilities, labor potential, employment, innovations, inclusion, inclusive innovations, social policy, state support.

УДК 331.522

Продіус О.І.

к.е.н., доцент кафедри менеджменту
Одеський національний політехнічний
університет

Постановка проблеми. В умовах сучасного глобального середовища негативні тенденції світової фінансової кризи, наявність національних макроекономічних дисбалансів та нестабільність політичних процесів продовжують посилювати «велику депресію» населення, зокрема й українського, через бідність, економічну нерівність та відсутність соціальної захищеності.

В умовах докорінної трансформації суспільно-економічної системи України особлива увага має приділятися збереженню і розвитку трудового потенціалу нації, також цілеспрямованим діям щодо підвищення його якості. На жаль, протягом останніх двох десятиріч Україна стрімко втрачає частину такого потенціалу, що пов'язано з природними наслідками ускладнення демографічної ситуації і старінням населення, масовою міграцією (частіше – латентною у формі «заробітчанства») працівників різної кваліфікації – від робітників до висококваліфікованих фахівців, у тому числі – у галузі науки і техніки.

Крім того, втрата частини трудового потенціалу пов'язана зі зростанням інвалідизації населення. На жаль, для нашої держави проблеми інвалідизації економічно активного населення актуалізуються з кожним роком (особливо з урахуванням подій, пов'язаних з військовими діями в зоні АТО).

Кількість інвалідів за останні 15 років збільшилась на 8,7%. Нині 2,7 млн. чол. (або 6,1% від загальної чисельності населення України) мають інвалідність. Для порівняння, на початку 1990-х рр. кількість інвалідів у країні становила менше 3% населення (близько 1,5 млн. чол.). Окремої уваги потребують інваліди працездатного віку, для яких проблеми реабілітації, соціального захисту тісно пов'язані з необхідністю забезпечення їх повноцінної соціалізації та ефективного працевлаштування [2–5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика економічного зростання, пошук умов для формування його соціальної якості перебували у центрі уваги дослідників протягом усієї історії становлення і розвитку економічної науки. Збільшення наукових інтересів щодо пошуку моделі розвитку соціально-економічних систем, яка ідеально впишеться в економіку знань, пов'язане з трансформацією індустріального суспільства в інтелектуальне. Ці зміни супроводжуються економічними, фінансовими, соціальними кризами, тому вчені і практики намагаються знайти шляхи вирішення проблем, що виникають. Дослідженням інклюзивного розвитку присвячено праці переважно закордонних учених: Д. Асмоглоу, Д. Робінсона, С. Голандера, Р. Болінга,

Дж. Подеста, Е. Дуфло Е. Серед українських науковців можна виділити наукові праці А. Базилюка, О. Жулина, Т. Затонацької, С. Кожемякіної, Л. Федулової, С. Філіппової, І. Тараненко.

Значний внесок у розроблення теоретичних і практичних засад розвитку адаптації осіб з обмеженими можливостями зробили такі відомі західні та вітчизняні вчені, як Н. Авраменко, С. Богданова, Н. Борецька, І. Безсонова, Н. Гаузнер, Н. Дементьєва, К. Мичед, С. Леонова, А. Іпатова, Т. Войтчак, А. Нагорна, М. Позднякова, Н. Тарасова, А. Шевцов, Л. Шумна та ін.

Теоретичні та методологічні основи проблеми відновлення трудового потенціалу та інтеграції осіб з особливими потребами досліджені в працях О. Андрєєвої, Ю. Блинкова, С. Васіна, О. Колесникової, А. Коновалова, Н. Клушина, Т. Малєєва, О. Малишевої, А. Макарян, Д. Некипелова, Д. Рязанова, В. Сафонова, І. Сирнікова, В. Ткаченко, Ю. Хаустова, С. Рикка. У працях І. Верховод, Н. Коляденко, О. Леушиної, Д. Маршавіна, Л. Фокас та інших науковців визначено головні напрями сприяння підвищенню конкурентоспроможності інвалідів та запропоновано шляхи соціально-професійної реабілітації й адаптації молоді з інвалідністю на ринку праці. Незважаючи на численні напрацювання і здобутки вітчизняних і зарубіжних учених, проблема підвищення ефективності механізмів працевлаштування осіб з обмеженими можливостями як дієвого та ефективного засобу усунення соціального виключення потребує додаткових досліджень.

Постановка завдання. Метою дослідження є узагальнення основних соціально-економічних аспектів працевлаштування осіб з обмеженими можливостями через інклюзію усіх членів суспільства та гуманізацію економічних процесів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кризові явища в соціально-економічній системі України набувають дедалі виразнішого затяжного та загальносистемного характеру, що свідчить про недосконалість антикризового управління як на рівні регіонів, так і на рівні країни. Тому для вирішення накопичених проблем необхідним є застосування світової концепції інклюзивного стійкого зростання, основою якої є економіка максимальної зайнятості й взаємодії усіх суб'єктів, включаючи більш справедливий розподіл доходів в суспільстві з особливою увагою до найбідніших верств населення.

Проблема виведення національної економіки з кризи та забезпечення економічного зростання посідає центральне місце в сучасній дискусії провідних економістів і політиків світу. Такі наднаціональні інститути, як ОЕСР, Світовий банк, Міжнародний валютний фонд і Всесвітній економічний форум, зіграли вирішальну роль у визначенні концептуальних питань щодо стимулювання інклюзив-

ного зростання. Так, ОЕСР тлумачить інклюзивне зростання як економічне зростання, яке створює можливості для всіх прошарків населення й більш справедливо розподіляє в суспільстві переваги від збільшеного добробуту як у грошовому, так і в негрошовому вираженні [6]. Експерти Світового банку і МВФ визначають як стійке економічне зростання, основною метою якого є скорочення бідності і нерівності. Всесвітній економічний форум також акцентує увагу на бідних, особливо в тій частині робочої сили, яка залучена у діяльності з низькою продуктивністю і/або повністю виключена з процесу зростання.

Ranieri та Almeida Ramos підкреслюють важливість концепції інклюзивного зростання через продуктивність зайнятості та труднощі в розумінні складних взаємодій між зростанням, бідністю і нерівністю. А Joyeeta Gupta та Courtney Vegelin визначають інклюзивне зростання як «зростання, яке не тільки створює нові економічні можливості, а й забезпечує рівний доступ до можливостей, створених для всіх верств суспільства, особливо для бідних» [9–12].

В Україні питання інклюзивного зростання лише набуває значущості, свідченням чого є значний розрив у показниках індексу інклюзивного розвитку у 2017 році між Україною (47 місце серед країн, що розвиваються, або 77 у загальному рейтингу) та стратегічними партнерами (Норвегією – 1 місце, Німеччиною – 13; Францією – 18; Польщею – 34; Китаєм – 45 позиція). Україна займає 47 місце з 79 країн за Індексом інклюзивного розвитку та розташована в рейтингу поруч з Гондурасом, Лаосом, Вірменією. Основним деструктивним чинником інклюзивного зростання було визначено тривалі бойові дії на сході країни, оскільки вони непропорційно впливають на найменш забезпечені верстви населення та підбурюють талановитих людей покидати Україну заради реалізації своїх можливостей в інших місцях. Також вказано, що Україна має один із найвищих рівнів нерівності добробуту серед всіх країн, що розвиваються [9].

До стримувальних чинників інклюзивного зростання в Україні слід додати: внутрішню та зовнішню трудову міграцію, тіньову зайнятість; обмежені можливості для працевлаштування й отримання доходу, а також нерівномірний географічний та секторальний (галузевий) розподіл цих можливостей; макроекономічні ризики, істотну мінливість макроекономічних змінних, таких як ВВП, інфляція, реальний обмінний курс, процентні ставки, що стримують потік інвестицій в країну або зовсім перешкоджають йому, зменшують можливості формування повної зайнятості; політичні потрясіння та нестабільність, надмірний рівень корупції в державному управлінні, великі масштаби тіньової економіки, відсутність належної правової бази тощо.

Сьогодні поглиблюється негативна тенденція до збільшення осіб з особливими можливостями та зменшення можливостей їх працевлаштування. Так, в Одеському регіоні кількість працевлаштованих осіб з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку, станом на 2017 рік становить 373 особи, що на 62 осіб менше, ніж у 2016 році (таблиця 1).

Проте кількість осіб з інвалідністю збільшується та станом на 2017 рік становила 8171 осіб, що на 258 осіб більше, ніж у 2016 році (таблиця 2).

Дослідження динаміки свідчить про те, що сьогодні є гостра потреба в докорінних інноваційних змінах в системі соціального захисту людей з обмеженими фізичними можливостями. Проте такі зміни неправомірно розглядати у відриві від інноваційної перебудови соціальної сфери загалом. У цьому контексті повністю погоджуємося з позицією Л.І. Федулової, яка вважає, що основними напрямками інноваційної діяльності в соціальній сфері мають бути: розширення кола суб'єктів соціальної діяльності, залучення в процес вирішення соціальних проблем широких прошарків населення, що приведе до збільшення соціальної самодіяльності, а також до соціального самообслуговування населення; інформатизація соціальної сфери – соціально-економічний і науково-технологічний процес створення оптимальних умов для задоволення інформаційних потреб і реалізації прав громадян, громадських об'єднань

на основі формування і використання інформаційних ресурсів; індивідуалізація соціальних послуг, збільшення розмаїтості організаційних форм і технологій задоволення соціальних потреб [1].

На нашу думку, використання концепції інклюзивного зростання в управлінні економікою повинно бути націлене на підвищення економічної конкурентоспроможності за рахунок підвищення продуктивності праці і збільшення обсягу виробництва продукції з доданою вартістю, забезпечення економічного динамізму і невразливості економіки перед зовнішніми потрясіннями; забезпечення загальних соціальних та економічних благ і можливості для працевлаштування, системи соціального захисту та права вести продуктивне життя шляхом інвестування в людський і соціальний капітал; підвищення соціальної безпеки та якості послуг для всіх верств суспільства.

В Україні вже сформоване надпотужне мотиваційне поле до впровадження інновацій в сфері вирішення питань соціальної та професійної реабілітації інвалідів. Є позитивна мотивація, пов'язана з проголошеною гуманізацією українського суспільства та зростаючою увагою громадськості до проблем інвалідів (підсилена увага до перебудови інфраструктури місць громадського перебування та транспорту з урахуванням такої категорії населення; зобов'язання держави виконувати вимоги міжнародних документів щодо

Таблиця 1

Кількість працевлаштованих осіб з інвалідністю, які не досягли пенсійного віку, в Одеській області, осіб

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Одеська область	344	438	450	485	464	451	435	373

Таблиця 2

Кількість вперше визнаних особами з інвалідністю в Одеській області, осіб

Роки	Усього	За місцем проживання		Із загальної кількості – особи у віці: жінки 18–54 роки, чоловіки 18–59 років	за місцем проживання		Із загальної кількості вперше визнаних особами з інвалідністю – особи з інвалідністю внаслідок аварії на ЧАЕС
		у міських поселеннях	у сільській місцевості		усього	у міських поселеннях	
2000	11824	7487	4337	7467	4273	3194	100
2005	12853	8130	4723	9467	5448	4019	2
2006	10309	6355	3954	8077	4600	3477	8
2007	11029	6818	4211	8261	4553	3708	3
2008	10036	5995	4041	7790	4210	3580	1
2009	9504	5825	3679	7698	4332	3366	–
2010	9437	5711	3726	7428	4023	3405	1
2011	8844	5459	3385	6888	3892	2996	–
2012	8724	5368	3356	6840	3860	2980	6
2013	8317	5046	3271	6805	3775	3030	4
2014	8148	4876	3272	6790	3755	3035	1
2015	7904	4694	3210	6404	3452	2952	–
2016	7913	4361	3552	6488	3213	3275	1
2017	8171	4590	3581	6563	3364	3199	3

захисту прав інвалідів, насамперед відповідної Конвенції ООН 2007 р.; постійна трансляція європейського досвіду з наголосом на необхідність його поширення в Україні з огляду на активізацію інтеграційної взаємодії з країнами ЄС).

Проведене дослідження свідчить, що у сучасних науково-методичних підходах до державної підтримки зайнятості людей з обмеженими фізичними можливостями спостерігається тенденція переходу від медичної моделі реабілітації людей з інвалідністю до моделі професійної реабілітації особистості, орієнтованої на її здібності та прагнення до активної участі у суспільному житті, тобто до моделі соціалізації особистості. Цей підхід сприяє зміцненню трудового потенціалу національного господарства, який нині зазнає суттєвих втрат через низку об'єктивних та суб'єктивних причин, серед яких вагоме місце займає зростаюча інвалідизація населення працездатного віку. Проте перехід до моделі комплексної соціалізації людей з інвалідністю неможливий без впровадження соціальних інновацій в цій сфері. Проте така діяльність має фрагментарний характер і не підпорядкована реалізації національної стратегії соціалізації інвалідів, розроблення якої нині є вимогою часу, як з погляду внутрішньої ситуації в Україні, так і з погляду необхідності дотримуватися взятих державою обов'язків перед міжнародною спільнотою та з огляду на принципи Конвенції ООН у цій сфері.

Для переходу України на інноваційний шлях розвитку потрібна активна комплексна інноваційна політика держави, що включає як найважливіший компонент гуманітарний складник. Водночас інноваційна політика, що реалізується сьогодні в нашій державі, має переважно технологічний характер, впровадженню інновацій в соціальній сфері приділяється недостатня увага. Питання підвищення якості життя населення на основі активізації соціальної відповідальності бізнесу, освоєння інклюзивних інновацій залишаються недостатньо розробленим аспектом теоретико-методологічних підходів.

Висновки з проведеного дослідження.

Трудова діяльність є основним способом інтеграції, завдяки якому особа з обмеженими можливостями стає частиною соціально-суспільних відносин, позбавляється від психологічного бар'єру і самостверджується як особистість. Проте в умовах реалій соціально-економічного становища України процес соціалізації людей з обмеженими фізичними можливостями уповільнений та зустрічає певні перешкоди на шляху досягнення рівня європейських стандартів. Через наявні обмеження такі люди відчувають різного роду труднощі в пошуку відповідного місця роботи і потребують правової підтримки держави. На практиці працевлаштування людей з обмеженими можливостями – досить тривалий і складний процес із

безліччю перешкод. Але створення безбар'єрного середовища, реалізація закону про квоту робочих місць, підвищення заробітної плати, підвищення рівня освіти для інвалідів допоможе вирішити проблему працевлаштування.

Розроблення і реалізація інклюзивної інноваційної політики здатні допомогти досягти більш рівноправного, стійкого та інклюзивного розвитку. Для включення соціальних цілей в стратегію політику у сфері інновацій необхідно вивчити характерні особливості осіб з обмеженими можливостями, те, як вони живуть і що їм потрібно для поліпшення їх існування. Важливо розробити цілі і стратегії щодо того, як заохочувати і здійснювати інклюзивну інноваційну діяльність. Тому необхідно, щоб інклюзивні інноваційні програми розроблялися на основі комплексного підходу, що враховує особливості не тільки суб'єктів, що беруть участь в реалізації таких програм, але і їх об'єктів, осіб з обмеженими можливостями, які здебільше живуть в злиднях, та інших груп, особливо схильних до соціально-економічної ізоляції. Доцільно посилити дослідження щодо створення інновацій, спрямованих на вирішення проблеми соціальної ізоляції, дискримінації та різних форм нерівності населення. Це відкриє нові форми інновацій та посилить доказову базу для Інноваційного Союзу, Європейського дослідницького простору та інших ініціатив ЄС у контексті сприяння злагодженій та ефективній співпраці з багатьма країнами.

Для підвищення ефективності інклюзивних інновацій в контексті соціальної відповідальності підприємств необхідно активізувати розвиток системи державно-приватного партнерства щодо реалізації соціальних інновацій; створення стимулів для інвестування бізнесом соціальних інновацій; створення умов, необхідних для прояву приватних ініціатив в соціальній сфері, розвитку соціального підприємництва; формування інститутів розроблення, впровадження та масштабування успішної практики соціальних інновацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Федулова Л.І. Інклюзивні інновації в системі соціально-економічного розвитку / Л.І. Федулова // Економіка: реалії часу. 2016. № 3(25). С. 56–65.
2. Затонацька Т.Г. Фінансове забезпечення інклюзивного зростання та подолання бідності в Україні: існуюча практика та перспективи / Т.Г. Затонацька // Теоретичні та прикладні питання економіки. 2014. Вип. 1(28). Т. 2. С. 102–112.
3. Тараненко І.В. Модифікація глобалізаційно-інноваційної моделі світової економіки на засадах сталого розвитку: нові виміри конкурентоспроможності / І.В. Тараненко // Європейський вектор економічного розвитку. 2013. Вип. 1(12). С. 172–185.
4. Базиліук А.В. Інклюзивне зростання як основа соціально-економічного розвитку / А.В. Базиліук,

О.В. Жулин // Економіка та управління на транспорті. – 2015. Вип. 1. С. 19–29. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eut_2015_1_5.

5. Богдан Н.И. Инновации для инклюзивного развития регионов Беларуси / Н.И. Богдан, С. Вархурст // *Економічний вісник університету*. 2014. No 22/1. С. 14–20.

6. Хакимов Х.А. Методические подходы к оценке инклюзивного роста / Х.А. Хакимов // *Science and world*. 2016. No 5(33). Т. II. С. 159–162. URL: http://scienceph.ru/d/413259/d/science_and_world_no_5_33_may_vol_ii.pdf.

7. Філіппова С.В. Соціальна відповідальність у стратегії управління вітчизняним підприємством: проблемні питання інтегрування механізму / С.В. Філіппова // *Економіка: реалії часу*. 2017. No 2(30). С. 5–17. URL: <http://economics.opu.ua/files/archive/2017/No2/5pdf>.

8. Антошко Т.Р. Впровадження корпоративної соціальної відповідальності на промислових підприємствах: [монографія] / Т.Р. Антошко, П.В. Круш, Ю.В. Тюленева. К.: НТУУ «КПІ», 2013. 275 с.

9. The Inclusive Growth and Development Report 2017 [Electronic resource]: Insight Report the World Economic Forum. January 2017. Mode of access: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Forum_IncGrwth_2017.pdf

10. Darvas Zsolt An anatomy of inclusive growth in Europe [Electronic resource] / Zsolt Darvas, Guntram B. Wolf // Bruegel, 2016. P. 106. Mode of access: http://bruegel.org/wp-content/uploads/2016/10/BP-26-26_10_16-final-web.pdf.

11. Gupta Joyeeta Sustainable development goals and inclusive development [Electronic resource] / Joyeeta Gupta, Courtney Vegelin // *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics*. June 2016, Volume 16, Issue 3. P. 433–448. Mode of access: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10784-016-9323-z>.

12. Landchovichina E. What is Inclusive Growth? [Electronic resource] / E. Landchovichina, S. Lundstrom, L. Garrido // The World Bank, 10 February, 2009. P. 16. Mode of access: <http://siteresources.worldbank.org/INTDEBTDEPT/Resources/4689801218567884549/WhatIsInclusiveGrowth20081230.pdf>.